

ECCLESIA DOMESTICA: POJEM DOMÁCÍ CÍRKVE V DĚJINÁCH (2)

Vojtěch Novotný

PŘEDCHOZÍ ČÁST STUDIE BYLA VĚNOVÁNA POJMU *ECCLESIA DOMESTICA* V NOVÉM ZÁKONĚ. NYNÍ BUDE OBJASNĚN JEHO VÝVOJ DO DRUHÉHO Vatikánského koncilu (včetně).

**Doc. PhLic.
VOJTĚCH NOVOTNÝ,
Th.D.**

Docent katolické teologie na KTF UK. Přednáší teologickou antropologii, eschatologii a dějiny teologie, vede Centrum dějin české teologie při KTF UK. Je redaktorem české větve mezinárodní katolické revue *Communio*.

2. Do poloviny 20. století

Texty i archeologické nálezy potvrzují, že se první křesťané scházeli v domácích církvích (*ecclesia domestica*). Asi po r. 150 se z této praxe zrodil dům církve (*domus ecclesiae*), který měl soukromého vlastníka, nebyl však obýván jeho domácností, nýbrž byl poskytnut církvi a přizpůsoben uvnitř jejím potřebám. Byl vlastně jakýmsi kvaziveřejným styčným bodem křesťanů, kteří se kvůli svému rostoucímu počtu už nemohli setkávat v běžném domě. Asi po r. 250 byly proto pro společenství budovány domy s velkým společným prostorem (*aula ecclesiae*). R. 313 pak edikt milánský umožnil, aby církev opustila půdu privátní a aby se její shromaždiště stalo budovou veřejnou a dostalo podobu chrámového prostoru (*basilica*).¹

Spolu s tím se začal rozvíjet systém diecézí s městským sídlem biskupa a venkovskými farnostmi, v nichž byl biskup zastoupen presbytery (*paroikia* značí to, co je mimo dům, tedy sousedství, cizinu, venkov). Farnosti se staly místem liturgie, svátostí, katecheze a sídlem presbytera. Domácnost byla pověřena výchovou dětí, křesťanským svědečtím, modlitbou a skutky lásky. Stala se prostředím, odkud si farnost brala děti pro křest, mladé pro manželství, muže pro ministeria, osoby obou pohlaví a různých životních situací pro zasvěcený život, nemocné a staré pro doprovázení, mrtvé pro pohřeb. Důsledkem tohoto rozčlenění byla sakralizace církevních služebníků a sekularizace laikátu, umenšení církevní povahy rodiny a rodinné povahy církve.

Někteří pastýři toto nebezpečí postřehli, a začali proto zdůrazňovat, že i křesťanská domácnost je jakousi církví.² Prvním, u koho je to jednoznačně doloženo, je Klement Alexandrijský († asi 215): „Kdo jsou ti dva nebo tři shromáždění ve jménu Kristově, uprostřed nichž je Pán? [Mt 18,20] Těmito slovy jistě myslí muže, ženu a dítě, protože žena se zasnubuje s mužem prostřednictvím Boha. [...] Bůh je prostřednictvím Syna s těmi, kteří žijí v manželství a mají děti, stejně jako je tentýž Bůh i s každým, kdo žije v celibátu rozumně.“³

Sv. Augustin († 430) s poukazem na Pavlovy listy vnímal rodinu jako domácí církev, rodinu Kristovu. Poručil se do její modlitby a ubezpečil, že ji nemá za „nepatrnou církev Kristovu (*parvam Christi Ecclesiam*)“.⁴ Důrazně vybízel věřící muže, aby byli ve své domácnosti jeho zástupci, biskupy (*episkopos* od *episkope-*

in, dohlížet), tedy těmi, kdo s otcovskou láskou učí své manželky, děti a služebníky pravé víře, dohlížejí na to, aby neupadli do hereze, a vštěpují jim křesťanské mravy a zvyklosti, rozdílejí almužny, hlásají Krista, kde jenom mohou. Tak totiž budou ve službě Kristu vykonávat ve svém domě církevní a jakoby biskupskou službu.⁵

Největším zastáncem církevní povahy rodiny byl sv. Jan Chrysostomos († 407). Často bývají citována jeho slova: rodina je malou církví – *he oikia gar ekklesia esti mikra – domus enim est parva Ecclesia*.⁶ Chrysostomos ovšem nespatoval malou církev v každé křesťanské rodině či domácnosti. Nečinil výpověď o tom, čím tato domácnost je, nýbrž o tom, čím se může a má stát. Zdůrazňoval, že pokud žije v skutku křesťansky, stává se církví: „Církví nejsou nazvány prostě všechny domácnosti, nýbrž ty, v nichž je zakořeněna velká zbožnost a velká bázeň Boží.“⁷ Muž má svou ženu a ostatní členy domácnosti nejenom milovat, ale i vzdělávat a vést, aby byla svatá a bez poskvrny.⁸ Povede-li takto svou domácnost, bude schopen vést i církev, neboť *oikos* je církev v malém.⁹ Odtud je již jenom krok k tvrzení, že biskup musí dobře vést svou domácnost, neboť církev je jakýsi dům / domácnost / rodina ve velkém – *tuto gar estin he ekklesia, hósanei makrá oikia – est enim Ecclesia velut domus magna*.¹⁰

Je zřejmé, že oba Otcové převzali od Pavla obrat *ecclesia domestica*, avšak rozuměli mu jinak. Neměli jí shromáždění věřících, jež je přijato do křesťanského domu / domácnosti / rodiny a láme v něm chléb Slova a eucharistie, křtí, vyučuje ve víře apod. A neměli ani za to, že je křesťanská rodina a domácnost církví vždy, v řádu bytí. Je jí spíše jen potenciálně: může se jí stát, pokud způsob její existence charakterizují ty znaky, jež jsou vlastní církvi velké: přítomnost Krista a jeho Ducha mezi těmi, kdo jsou svorně shromážděni v jeho jménu, naslouchají slovu Písma a vzájemně se utvrzují ve víře, setrvávají v modlitbě, poskytují pohostinnost potřebným. Snad by se dalo říci, že podle těchto Otců se domácnost stává domácí církví, církví malou, jaksí v následování a napodobování církve velké. Je církví především proto, že jako církev jedná.

Následný vývoj nauky a praxe toto vědomí o církevní povaze křesťanské domácnosti nepodržel. Ukládal jejím členům povinnost života víry a jeho předávání, vedl je k tomu, aby žili prostřednictvím farnosti s velkou církví a usilovali s její pomocí o posvěcení, ale nepřipomínal jim, že mají – právě jako rodina – církví být. Obraty *ecclesia domestica* a *ecclesia parva* upadly takřka v zapomnění. Florentský koncil r. 1439 připustil jenom to, že zatímco skrze svátost kněžství je církev řízena a množována duchovně, skrze svátost manželství roste tělesně.¹¹ Katechismus vydaný r. 1554 pak z nařízení tridentského koncilu zmínil Pavlův zvyk nazývat i jednotlivé rodiny věřících církví, avšak nijak to nekomentoval. Tridentská církevní reforma se opírala o farnosti.¹²

Změnu přinesla až 1. pol. 20. stol., kdy začali křesťanští autoři reagovat na hluboké proměny rodiny, k nimž v Evropě došlo v průběhu novověku, zejména pak dlouhého 19. století. Postupující individualizaci se domácnost zúžila na nukleární rodinu. Integrovaní faktory (víra, svátosti, pouta kanonického i světského práva, tradice a obyčejů atd.) slábly.¹³ To vše přimělo některé autory, aby v 30.–60. letech 20. stol. promýšleli církevní povahu manželství a rodiny a evokovali přitom pojem domácí církev, malá církev, případně tutéž skutečnost vyjadřovali jinak, například obrazem „buňky“ mystického Těla Kristova či výrokem o tom, že svátostné manželství je „nejmenší, ale pravou partikulární církví (*Einzelkirche*)“.¹⁴

3. Druhý vatikánský koncil

Na pozadí tohoto dějinného vývoje musíme vnímat koncilní iniciativu italského biskupa jménem Pietro Fiordelli († 2004).¹⁵ Dne 17. 11. 1962, v průběhu diskuse o schématu *De Ecclesia*, prohlásil, že postrádá zmínku o stavu svátostného manželství. Je signifikantní, že mu předsedající odebral slovo s tím, že předkládá námět, který stojí mimo projednávané téma. Fiordelli nicméně písemně naléhal, aby dokument o církvi hovořil i o rodině. Argumentoval: univerzální církev vedená papežem se člení do církví partikulárních vedených biskupy, diecéze se zase člení do farností vedených faráři. A ptal se: „Je farnost posledním stupněm členění církve? Nikoli. Farnost se dále dělí do řady svatých buněk, jimiž jsou křesťanské rodiny, které můžeme po vzoru svatých Otců nazvat jakýmsi malými církvemi, jež z Božího pověření vedou manžel a manželka, otec a matka. [...] Posledním stupněm členění církve, nebo lépe řečeno: poslední z posvátných buněk, z nichž se skládá církev, není farnost, nýbrž křesťanská rodina. A to nikoli z ustavení církevního, jak je tomu u farnosti, nýbrž z vůle samotného Krista“, tedy *iure divino*.¹⁶ V říjnu 1963 Fiordelli svou argumentaci zopakoval.¹⁷ V obou případech se odvolával na Augustina a Chrysostoma.

Jeho naléhání došlo sluchu koncilních Otců. Tak se stalo, že ve věroučné konstituci o církvi *Lumen gentium*, čl. 11 stojí obrat: „v této jakoby domácí církvi“. Vyskytuje se v pojednání o tom, jak se všeobecné kněžství věřících projevuje ve svátosti manželství. Ta je znamením toho, že se manželům dostává od Boha specifického obdarování (1 Kor 7,7): účasti na tajemství jednoty a plodné lásky mezi Kristem a církví. A to také znamená: na svátosti církve a na všeobecném povolání ke svátosti v církvi. Proto muž a žena „manželským životem i přiváděním dětí na svět a jejich výchovou“ pomáhají ke svátosti jeden druhému. Toto jejich vzájemné posvěcování je projevem křesťanského kněžství uvnitř manželského svazku. Pokud se manželství díky dětem rozšíří v rodinu, rozšiřuje se i jeho „kněžský“ úkol. Rodiče totiž mají děti, nové občany lidské společnosti, vést k tomu, aby se staly Božími dětmi uprostřed Božího lidu. Tím přispívají ke spáse svých dětí, a tak i tohoto světa. Právě proto mají být „slovem i příkladem prvními hlasateli víry pro své děti a v každém z nich mají podporovat jeho vlastní povolání, zvláště pozorně však duchovní povolání“. Jestliže se tak děje, je rodina jakoby domácí církví (*velut Ecclesia domestica*).

V dekretu o apoštolátu laiků *Apostolicam actuositatem* je řečeno cosi podobného v souvislosti s pojednáním o apoštolském působení rodiny. Ta je spolu s církví poslána, aby ke slávě Boha Otce šířila Kristovo království ve světě a napomáhala tomu, aby se všichni lidé stali účastnými vykoupení (čl. 2). Činí to tehdy, když je „základní a životodárnou buňkou společnosti“ a jestliže „se pospolitou zbožností svých členů a společnou modlitbou k Bohu ukáže jakousi domácí svatyní církve (*tamquam domesticum sanctuarium Ecclesiae se exhibeat*)...“ (čl. 11). K tomu přistupuje skutečnost, že křesťanští manželé jsou sobě navzájem, svým dětem a ostatním členům rodiny svědky a hlasateli víry, vychovateli, kteří působí, aby život dětí nabyl křesťanskou a apoštolskou podobu. Vedle toho je třeba, aby se celá rodina začlenila do liturgického kultu církve, poskytovala pohostinství a podpo-

Zájem o život v antice vzrostl v epoše renesance. (Rafael Santi: Athénská škola)

rovala spravedlnost i dobročinné akce, které slouží všem bratřím trpícím nouzí.

Koncil tedy neužíval pojem *ecclesia domestica* ve smyslu sv. Pavla (na nějž ostatně ani nikterak neodkazyval). Apoštol je pouze původcem daného obratu, avšak to shromáždění církve v domácnosti křesťanského manželského páru, které měl na mysli on, zde míněno není. Obrat je užít spíše ve smyslu sv. Augustina a sv. Jana Chrysostoma (aniž by byli jmenováni). Manželství a rodina se mohou církvi stávat, pokud bude způsob jejich existence charakterizován znaky, jež jsou vlastní církvi velké, byť ovšem specifickým, přiměřeným způsobem. Bude-li rodina společenstvím lásky, víry, naděje, společných úkonů zbožnosti, společné modlitby a poučování o Božích tajemstvích, bude-li se vyznačovat pohostinností a skutky lásky, bude-li vzájemným posvěcováním, a tak i uplatněním křesťanského kněžství, pak bude znamením tajemství jednoty a plodné lásky mezi Kristem a církvi a účastí na něm. Bude-li se podobat církvi velké, bude se jevit jako jakási domáci svatyně církve a v tomto smyslu bude i jakousi domáci církvi.

Podobnost s tím, co mínili obraty *ecclesia domestica* a *parva ecclesia* Augustin a Chrysostomos, je skutečně nápadná. Patří k ní i fakt, že je toto téma zasazeno do kontextu všeobecného kněžství věřících laiků a jejich apoštolátu. Fiordelli proto žádal, aby se v konstituci o církvi hovořilo o jakémisi vysvěcení křesťanských manželů k úkolu, který je jim ve svátosti manželství svěřen.¹⁸ Jeho žádost byla ostatně pouze ozvukem slov Pia XI., který v encyklice *Casti conubii* (31. 12. 1930) křesťanským manželům připomínal, že „pro úkoly a důstojnost svého stavu byli jakoby posvěceni a posílení zvláštní svátostí (*veluti consecratos et roboratos esse Sacramento*), jejíž účinná síla stále trvá, ačkoli nevztahuje nezrušitelného znamení“.¹⁹ Tato jeho slova jsou integrována v pastorální konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, čl. 48.²⁰ Nalezla také vyjádření v *Katechismu katolické církve*, čl. 1533–1535, který ukazuje, že po iniciačních svátostech přicházejí svátosti ke službě společenství, kněžství a manželství, které jsou zaměřeny na spásu druhých, a přispívají-li také k osobní spáse, pak tím, že slouží druhým. Tím, že přinášejí zvláštní posvěcení, udělují specifické poslání v církvi a slouží k budování Božího lidu.

Poznámky:

- 1 Srov. KRISTINA, S. *Domus ecclesiae: Rethinking a Category of Ante-Pacem Christian Space*. *Journal of Theological Studies* 2009, č. 1, s. 90–108; BILLINGS, B. S. *From House Church to Tenement Church: Domestic Space and the Development of Early Urban Christianity – The Example of Ephesus*. *Journal of Theological Studies* 2011, č. 2, s. 541–569.
- 2 RENTINCK, P. *La cura pastorale in Antiochia nel IV secolo*. Roma: PUG, 1970, s. 277–280; SARTORE, D. *La famiglia, Chiesa domestica*. *Lateranum* 1979, č. 45, s. 286–290; LODI, E. *Famiglia – chiesa domestica nella tradizione patristica*. *Riviera di pastorale liturgica* 1980, č. 18, s. 19–24; CASTELLUCCI, E. *La chiesa domestica dai padri al Vaticano II*. In DA RINALDO, F. – CASTELLUCCI, E. (ed.). *Chiesa domestica*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2009, s. 129–214.
- 3 CLEMENS ALEXANDRINUS. *Stromata* III,10 (PG 8,1169). Všechny patristické překlady jsou v tomto článku původní.

Summary: *Ecclesia domestica*: the term “domestic Church” in history

According to the Pope John Paul II, “the Christian family constitutes a specific revelation and realization of ecclesial communion, and for this reason too it can and should be called ‘the domestic Church’” (*Familiaris consortio* /1981, art. 21). The term “ecclesia domestica” is therefore essential for current theology of marriage and family and for the related pastoral care. The paper presents the results of contemporary research about his history. It consists of three steps: (1) the New Testament basis; (2) the development until the II Vatican Council; (3) the magisterium of Paul VI and John Paul II; conclusion. There is the second part of the article.

- 4 AUGUSTINUS. *Epistola 14**. In ID. *Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae* (CSEL 83). Vindobonae: Hoelder-Pichler-Tempsky, 1981, s. 83; ID. *De bono viduitatis* 29 (PL 40,450); ID. *Epistola* 188,3 (PL 33,849).
- 5 AUGUSTINUS. In *Evangelium Ioannis* 51,13 (PL 35,1768): „ecclesiasticum et quodammodo episcopale implebit officium, ministrans Christo“; ID. *Sermo* 94 (PL 38,580).
- 6 IOANNES CHRYSOSTOMUS. In *Ep. ad Eph.* 20,6 (PG 62,143).
- 7 IOANNES CHRYSOSTOMUS. In *Ep. ad Rom.* 30,3 (PG 60,664).
- 8 Chrysostomos upřesňuje: Po návratu z kostela s nimi nemá usedat jenom ke stolu jídelnímu, ale i ke stolu duchovnímu: má jim předčítat Písmo a opakovat, co si zapamatoval z homilie. Tak ze svého domu zapudí ďábla, svolá na něj milost Ducha svatého, pokoj a svornost a učiní jej církvi. Druhé doporučení se týkalo modlitby. Budou-li se křesťanští manželé se svou domácností stále modlit, budou-li i v noci vstávat k modlitbě, budou-li zpívat hymny a žalmy, bude jejich dům stále církvi. A to tím spíše, pokud se ještě pohostinně postarají o chudé a o poutníky. Třetí doporučení se týkalo rodinných vztahů. Bude-li mezi mužem, ženou, dětmi a služebníky pouto svornosti, přátelství a ctnosti, stane se jejich dům církvi a uprostřed mezi nimi bude přítomen Kristus – a s Kristem i anděl, a tak i nebe. Srov. IOANNES CHRYSOSTOMUS. In *Genesim homiliae* 2,4 (PG 53,31); ID. In *Genesim sermo* 6,2; 7,1; 7,5 (PG 54,607.608.616); ID. In *Acta apostolorum homilia* 26,4 (PG 60, 202–203); ID. In *Ep. ad Rom.* 24,3 (PG 60,626); ID. *Exp. in Ps.* 41,2 (PG 55,158); ID. *Hom. in Mat.* 48,7 (PG 58,495).
- 9 IOANNES CHRYSOSTOMUS. In *Ep. ad Eph.* 20,6 (PG 62, 142–143).
- 10 IOANNES CHRYSOSTOMUS. In *Ep. 1 ad Tim.* 10,2 (PG 62,549).
- 11 *Bulla unionis Armeniorum Exsultate Deo*, 22. 11. 1439 (DS 1311): „... per ordinem vero Ecclesia gubernatur et multiplicatur spiritualiter, per matrimonium corporaliter augetur.“
- 12 *Catechismus ex decreto Concilii tridentini ad parochos* I,X,9: „privatas etiam fidelium familias Ecclesias vocat“.
- 13 Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008; GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii: Historicko-antropologická esej*. Praha: NLN, 2006.
- 14 Srov. FILSON, F. V. *The Significance of the Early House Churches*. *Journal of Biblical Literature* 1939, č. 68, s. 105–112; CARRETTO, C. *Famiglia, piccola chiesa*. Roma: AVE, 1949; CAFFAREL, H. *L'Ecclesia: Conferenza tenuta a San Paolo del Brasile nel luglio 1957*, citováno z EPIS, A. „...vidi Cristo in una relazione d'amore“. Dostupné na <<http://www.equipes-notre-dame.it>> [2013-01-25]; RAHNER, K. *Kirche und Sakramente*. Freiburg: Herder Verlag, 1960, s. 99. Obrat „buňka církve“ došel ozvuku i v alokucích Jana XXIII.: srov. *Discorsi, messaggi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*. Sv. 1. Vaticano: Tip. Pol. Vat., 1960, s. 298.
- 15 Srov. ATKINSON, J. C. *Family as domestic church: developmental trajectory, legitimacy, and problems of appropriation*. *Theological Studies* 2005, č. 6, s. 592–604; ROLANDI, L. (ed.). *Testimoni del Concilio: il racconto del Vaticano II nell'esperienza dei protagonisti*. Cantulpa: Effatà Editrice, 2006, s. 33–40.
- 16 *Acta synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*. Vol. 1, pars. 4. Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis, 1971, s. 309–311.
- 17 *Acta synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*. Vol. 2, pars 4. Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis, 1971, s. 794.
- 18 Tamtéž, s. 795.
- 19 *Acta Apostolicae Sedis* 1930, sv. XXII, č. 13, s. 583, čl. 116.
- 20 *Gaudium et spes* 48.